

УДК 336.71

Копилюк О.І.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки
та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету***Музичка О.М.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки
та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету***Тимчишин Ю.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і фінансів
Львівського інституту економіки і туризму*

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ БАНКІВ НА ОСНОВІ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

IMPROVEMENT TOOLS OF BAD LOANS MANAGEMENT BANKS BASED ON SECURITY APPROACH

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто напрями вдосконалення інструментарію роботи банків з проблемною заборгованістю. Визначено особливості його впровадження з позицій безпекоорієнтованого підходу. Проаналізовано кредитну діяльність банків України в розрізі регіонів та видів економічної діяльності. Розраховано рівень диспропорцій в територіальному аспекті за обсягами наданих та питомою вагою прострочених кредитів. Запропоновано авторський підхід та методичний інструментарій визначення наявних диспропорцій з використанням коефіцієнта структурних змін А. Салаї та інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей К. Гатева.

Ключові слова: проблемна заборгованість, недіючі кредити, фінансова безпека банків, реструктуризація, рефінансування кредитів.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены пути усовершенствования инструментария работы банков с проблемной задолженностью. Определены особенности его внедрения с позиций ориентированного на безопасность подхода. Проанализирована кредитная деятельность банков Украины по видам экономической деятельности и региональном аспекте. Предложены авторский подход и методический инструментарий определения существующих диспропорций с использованием коэффициента структурных изменений А. Салаи и интегрального коэффициента структурных различий К. Гатева.

Ключевые слова: проблемная задолженность, недействующие кредиты, финансовая безопасность банков, реструктуризация, рефинансирование кредитов.

ANNOTATION

The article focuses on the areas of improvement tools of banks with bad loans. It determines the features of its implementation from the based on security approach. The credit activity of banks in Ukraine by region and economic activities are analyzes. Calculated level of disparities in territorial aspect given the volume and proportion of overdue loans. The author's approach and methodological tools determine the existing imbalances using structural changes A. Salayi coefficient and integral coefficient K. Hatyeva structural differences are offered.

Keywords: bad loans, nonperforming loans, financial safety of banks, restructuring, refinancing loans.

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення банківського бізнесу характеризуються наяв-

ністю численних ризиків і загроз на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях функціонування національної економіки, а також їх комплексним негативним взаємовпливом на діяльність фінансових інституцій. За таких умов актуалізується необхідність розгляду різноаспектного функціонального прояву банківського кредитування з позицій як задоволення потреб суб'єктів економічних відносин у фінансових ресурсах на засадах платності й поверненості, так і формування банківських доходів з урахуванням ризиків і загроз неповернення наданих кредитів, що зумовлює проблемність формування кредитного портфеля банків на національному й регіональному рівнях. Водночас в умовах сьогодення підвищена ризиковість кредитних операцій банків та проблемність їх кредитних портфелів спричинили кризові явища та банкрутство низки установ, а також є суттєвими загрозами фінансовій безпеці банківського сектору економіки України. При цьому актуальними питаннями у діяльності банків залишаються високий рівень проблемності їх кредитів, значні відрахування в резерви за активними операціями, списання безнадійних до повернення кредитів, збільшення адміністративних витрат, невідповідність темпів зростання процентних доходів і витрат, що обумовлено недосконалістю законодавчої бази, незадовільним фінансовим станом позичальників різних галузей економіки, конфіденційністю інформаційної бази про кредитні історії клієнтів. З огляду на це формування й використання дієвого інструментарію роботи банків з проблемною заборгованістю залишається вагомою науковою і практичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження сутнісних характеристик, ознак, причин, факторів виникнення

та інструментарію управління проблемними кредитами банків є об'єктом дослідження вітчизняних й зарубіжних науковців і практиків. Зокрема, необхідно відзначити науковий доробок в частині дослідження управління кредитними ризиками та проблемними активами банків таких учених, як О. Барановський, А. Даниленко, Б. Герасимова, О. Дзюблук, Б. Івасів, О. Колодізев, М. Крупка, А. Мороз, Н. Шелудько, Е. Долан, К. Кемпбелл, Р. Кемпбелл, В. Міщенко, Л. Примостка, П. Роуз, Дж. Синки, О. Ширінська.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий науковий доробок, практичного вирішення потребують проблеми, пов'язані із забезпеченням та підтриманням належної якості кредитного портфеля банків, впровадженням дієвих інструментів менеджменту проблемних кредитів, вдосконаленням процесів кредитування корпоративних та роздрібних клієнтів й обслуговування боргу з позицій безпекоорієнтованого підходу.

Мета статті полягає у подальшому розвитку інструментарію управління проблемною заборгованістю банків в контексті забезпечення їх фінансової безпеки на мезо- й мікрорівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне управління якістю кредитного портфеля банків ґрунтується на застосуванні відповідних методичних підходів, які в комплексі формують інструментарій прийняття управлінських рішень, що загалом диференціюється залежно від методів, форм оцінки та особистого досвіду кредитних експертів.

В умовах сьогодення відсутні усталені підходи до трактування сутності поняття «проблемні кредити». Найчастіше їх ототожнюють із недіючими кредитами, сумнівними та безнадійними до повернення, пролонгованими й відтермінованими. Відповідно до підходу Міжнародного валютного фонду використовується поняття «недіючий кредит», під яким прийнято розуміти такий, за яким сплата основної суми та відсотків за ним прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше, ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним» [4].

Поряд з недіючими виокремлюють й проблемні кредити, які охоплюють прострочені й сумнівні до повернення. Слід зазначити, що з позицій НБУ до проблемних кредитів належить сума прострочених платежів за ними згідно з даними бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг прострочених кредитів. Прострочені кредити – це заборгованість, яка не погашена в термін (строк), встановлений договором [2].

На нашу думку, проблемна заборгованість за кредитами – це прострочені платежі за користування кредитними ресурсами й нездатність позичальника генерувати адекватні грошові потоки, що призводить до суттєвого порушення

термінів виконання кредитних договорів й необхідності використання відповідного інструментарію реструктуризації та рефінансування боргу.

Відповідно до Положення «Про визнання банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30 червня 2016 р. № 351 реструктуризація – це зміна істотних умов за попереднім договором з метою пом'якшення вимог до боржника у зв'язку з фінансовими труднощами боржника та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом (зокрема, зміна процентної ставки; часткове прощення боргу; зміна графіка погашення боргу (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентів/комісій); зміна розміру комісії) шляхом укладання додаткової угоди з боржником. Іншим інструментом роботи із проблемними кредитами визначено рефінансування як спрямування банком за укладеним новим договором про надання кредитних коштів боржнику на забезпечення повного чи часткового виконання таким боржником іншого зобов'язання фінансового характеру, внесення змін до діючого договору щодо збільшення розміру заборгованості на суму нарахованих та несплачених процентів (капіталізація процентів) через нездатність боржника забезпечити виконання зобов'язань. Актив є рефінансованим, якщо укладення нового договору щодо надання банком кредитних коштів або внесення змін до діючого договору відбулося в день або протягом 30 календарних днів до або після строку виконання боржником зобов'язань згідно з діючим договором [5].

В умовах сьогодення використання інструментарію реструктуризації й рефінансування проблемних кредитів набуває практичної значимості, оскільки динаміка прострочених кредитів має тенденцію до суттєвого зростання, що спричиняє визнання фінансового стану бага-

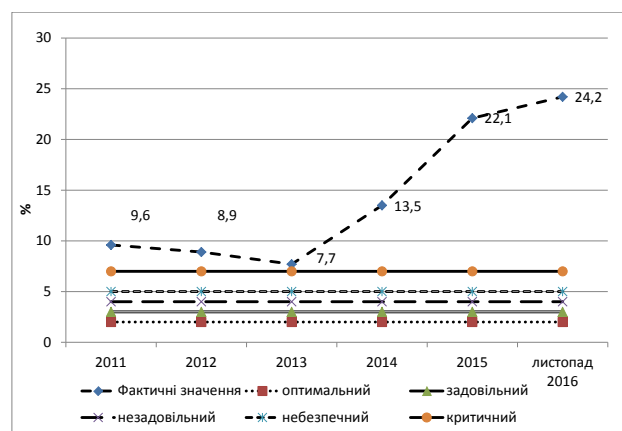

Рис. 1. Динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами, а також її вплив на фінансову безпеку банків України за 2011–2016 рр.

Примітка: складено на основі [3; 6]

твоя банківських установ проблемним й нежиттєздатним. За нашими розрахунками обсяг проблемної заборгованості збільшився впродовж 2016 р. до 24,2%, тобто на 1 грудня 2016 р. він зріс на 2,1 процентних пункти. Проблемною ситуацією у сфері банківського кредитування вважаємо постійне зростання проблемної заборгованості банків України за суттєвого скорочення їх кількості (до 98 установ на кінець 2016 р.), що, згідно з нашими розрахунками, загрожує фінансовій безпеці банківського сектору економіки України й значно перевищує критичний рівень безпеки у цій сфері (рис. 1).

Отже, частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, у 2013 р. відносно 2011 р. знизилась з 9,6% до 7,7%. Проте з 2013 р. цей показник мав стійку тенденцію до зростання: 13,5% у 2014 р. та 24,2% у 2016 р. Необхідно відзначити, що в контексті виміру рівня безпеки цей показник належить до типу В і є дестимулятором, оскільки між його фактичними значеннями та інтегральною оцінкою є зворотній зв'язок, іншими словами, підвищення частки простроченої заборгованості в загальному обсязі кредитів є явищем негативним і становить загрозу фінансовій безпеці

банків. Критичне значення цього показника становить 7% [6], а фактичні його значення впродовж 2011–2016 рр. були значно вищими. Отже, за цим індикатором рівень банківської безпеки можна охарактеризувати як абсолютно небезпечний, який дорівнює 0.

Вважаємо, що динамічний розвиток банківської системи є неодмінною умовою сталого економічного зростання країни, її регіонів та активізації інноваційно-інвестиційного потенціалу розвитку нефінансових корпорацій. Проте кризові явища у банках України значною мірою зумовлені зростанням прострочених кредитів нефінансових корпорацій у розрізі регіонів, галузей та видів економічної діяльності, що наведено в табл. 1.

Отже, за даними табл. 1 можна констатувати, що на кінець листопада 2016 р. найбільша питома вага прострочених кредитів нефінансових корпорацій була характерна для анексованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (94,29%), а також областей військового протистояння й проведення АТО, тобто Луганської (71,21%) і Донецької (59,44%) областей. Згідно з нашими розрахунками значна частка прострочених кредитів характерна для таких областей України, як Сумська

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги прострочених кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, в розрізі регіонів за 2011–2016 рр., %

Регіон	2011р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	листопад 2016 р.
Україна	9,51	8,58	7,43	12,24	19,94	22,76
Автономна Республіка Крим та м. Севастополь	14,79	11,02	8,53	11,69	84,62	94,29
Вінницька	14,77	12,71	14,31	13,16	20,76	10,78
Волинська	21,00	32,33	11,51	10,31	7,88	7,64
Дніпропетровська	3,52	4,07	5,37	3,82	7,60	6,85
Донецька	6,75	5,71	7,89	21,82	51,91	59,44
Житомирська	15,29	13,61	8,12	6,77	7,09	8,97
Закарпатська	14,84	9,30	6,81	5,05	5,00	9,16
Запорізька	10,44	6,30	5,13	4,90	15,90	22,74
Івано-Франківська	19,23	15,20	13,67	9,77	10,81	36,55
Київська та м. Київ	10,28	9,00	7,32	14,33	23,81	29,84
Кіровоградська	4,61	4,31	2,72	2,89	4,29	7,71
Луганська	15,11	12,96	26,33	47,97	58,42	71,21
Львівська	16,75	17,81	12,44	11,95	5,23	7,38
Миколаївська	18,49	15,67	7,44	3,39	5,26	2,06
Одеська	9,30	7,85	6,25	11,68	19,15	19,59
Полтавська	21,10	22,80	10,57	11,86	11,21	3,13
Рівненська	10,03	10,96	9,76	8,58	4,76	6,05
Сумська	25,34	25,54	21,68	18,96	38,08	36,78
Тернопільська	8,09	6,87	8,24	29,29	33,94	25,48
Харківська	9,91	12,11	11,15	9,60	22,61	23,82
Херсонська	10,86	22,35	14,14	26,50	22,30	17,90
Хмельницька	10,98	11,96	18,98	21,22	20,11	3,89
Черкаська	12,82	11,66	10,60	9,26	36,12	11,01
Чернівецька	59,50	42,19	39,17	39,37	31,05	19,75
Чернігівська	6,81	8,02	6,98	37,42	20,35	11,10

Джерело: складено на основі [1]

(36,78%), Івано-Франківська (36,55%), Київська (29,84%), Тернопільська (25,48%), Харківська (23,82%), Запорізька (22,74%), Черкаська (19,75%), Одеська (19,59%), Херсонська (17,90%). Слід зазначити, що решта областей України має суттєво нижче значення показника прострочених кредитів, яке в середньому коливається від 2,06% до 11,10%.

Враховуючи негативний вплив прострочених кредитів на фінансовий стан банків й безпеку банківського сектору економіки України, вважаємо за доцільне дослідити динаміку частки прострочених кредитів нефінансових корпорацій в розрізі видів економічної діяльності (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про суттєве зростання питомої ваги прострочених кредитів нефінансових корпорацій в загальному їх обсязі за видами економічної діяльності. Найбільш значимими у 2016 р. були частки простроченої заборгованості у сферах водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 62,82%, переробної промисловості – 47,29%, добувної промисловості – 29,46%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 24,72%, операцій з нерухомістю – 21,46%. Проведені розрахунки дають змогу констатувати наявні проблеми щодо повернення банківських кре-

дитів у низці видів економічної діяльності України, що підтверджує не лише фізичний й моральний знос основних й оборотних фондів, але й негативні тенденції нарощення прострочених кредитів у галузевому аспекті вище критичного рівня, що впливає на стан фінансової безпеки банків України.

Методичний інструментарій визначення рівня диспропорцій за обсягами наданих та питомою вагою прострочених кредитів в загальному їх обсязі в територіальному аспекті доцільно удосконалити на основі використання коефіцієнта структурних змін А. Салаї та інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей К. Гатева.

Шляхом використання коефіцієнта структурних змін А. Салаї та інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей К. Гатева ми визначили рівень розходження у регіонах за обсягами наданих й прострочених кредитів депозитних корпорацій нефінансовим корпораціям (рис. 2).

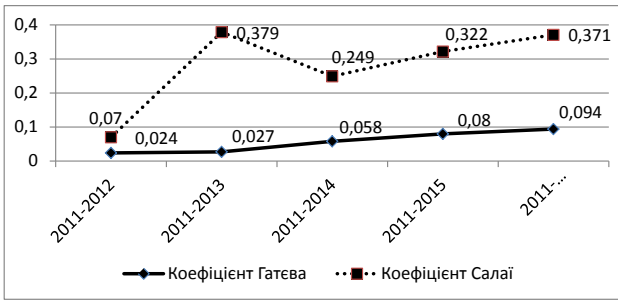
Коефіцієнти А. Салаї та К. Гатева дають змогу констатувати, що кредитна діяльність банківських установ в Україні у розрізі регіонів характеризувалася суттєвими структурними змінами та диспропорціями. Такі ж тенденції характерні і для питомої ваги прострочених

Таблиця 2

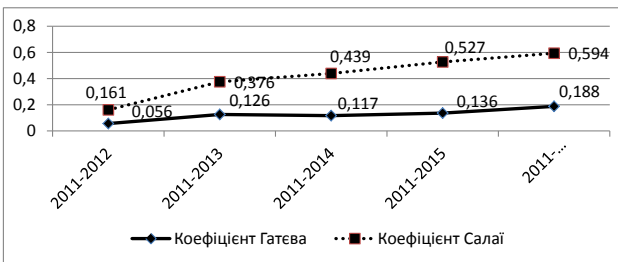
Динаміка питомої ваги прострочених кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, в розрізі видів економічної діяльності за 2011–2016 рр., %

Види економічної діяльності	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	листопад 2016 р.
Усього прострочених кредитів у їх загальному обсязі	9,51	8,58	7,43	12,24	19,94	22,76
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	7,89	6,80	5,67	10,92	12,17	10,07
Добувна промисловість	4,42	4,25	9,71	13,85	22,82	29,46
Переробна промисловість	11,10	9,27	9,80	18,38	36,72	47,29
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1,49	4,10	0,48	0,77	1,34	5,95
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами			7,01	67,80	68,85	62,82
Будівництво	14,36	15,06	8,85	11,06	21,84	18,67
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	8,56	9,21	7,23	10,67	14,37	14,11
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,06	4,46	3,84	12,62	20,67	24,72
Тимчасове розміщування й організація харчування	13,53	3,81	4,04	8,85	18,66	19,18
Інформація та телекомунікації	10,85	7,38	9,32	8,06	6,31	10,46
Операції з нерухомим майном			10,38	10,15	17,90	21,33
Професійна, наукова та технічна діяльність			2,87	6,84	5,11	7,12
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування			6,40	7,51	8,50	4,73
Освіта	2,97	17,39	1,29	3,02	2,17	10,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7,66	14,84	4,89	14,03	10,94	9,92
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	11,89	12,39	13,80	17,69	10,63	7,96
Надання інших видів послуг			20,54	17,86	4,05	9,79

Джерело: складено на основі [1]

Інтенсивність структурних зрушень у регіонах за обсягом кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям

Інтенсивність структурних зрушень у регіонах за обсягом прострочених кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям

Рис. 2. Рівні розходження в регіональній структурі банківської системи України за окремими показниками, 2011–2016 рр.

Примітка: авторська розробка

кредитів в розрізі видів економічної діяльності. Запропонований авторський підхід дає змогу виділяти рівні кредитної активності банків України у територіальному й галузевому аспектах, аналізувати структурні зміни й диспропорції та виокремлювати найбільш проблемні регіони за простроченими кредитами в контексті їх впливу на розвиток економіки регіонів й фінансову безпеку держави загалом.

Висновки. Запропоновано методичний інструментарій оцінювання впливу прострочених кредитів на якість кредитного портфеля й рівень безпеки банківського сектору економіки. Проведено оцінку структурних змін у обсягах наданих й прострочених кредитів у розрізі регіонів України, визначено структурні диспропорції з використанням інтегрального коефіцієнта структурних змін А. Салаї та коефіцієнта структурних відмінностей К. Гатєва.

Подальші дослідження в цьому напрямі повинні ґрунтуватись на розробленні системи управління проблемною заборгованістю банків України з урахуванням новітнього інструментарію реструктуризації та рефінансування недіючих кредитів, а також дослідження ефективності кредитної діяльності банків з урахуванням негативного впливу прострочених кредитів на показники діяльності й рівень банківської безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415.
2. Недіючі кредити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123459.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=28905601.
4. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
5. Про затвердження положення про визнання банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова НБУ від 30 червня 2016 р. № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.